

Лидия КОНСТАНТИНОВНА ГАВРЮШИНА* Оригинални научни рад
Институт славяноведения РАН. Примљен: 24. 12. 2019.
Москва, Ленинский проспект, 34-А. Прихваћен: 12. 02. 2020.

О БОГОСЛОВСКО-ПОЕТСКОМ ТУМАЧЕЊУ ПОЈМА „ЗАКОН” И „БЛАГОДЕТ” У ХАГИОГРАФСКИМ СПИСИМА ДОМЕНТИЈАНОВИМ**

У чланку се говори о схватању односно тумачењу појмова „Закон” и „Благодет”, који се иначе често користе у средњовековној словенској књижевности, у хагиографским списима хиландарског јеромонаха Доментијана. Да бисмо боље разумели његов начин расуђивања о томе, упоредили смо одређене делове његових житија Светог Симеона и Светога Саве са текстом „Слова о Закону и Благодати” руског митрополита XI века Илариона, који је та два појма оштро супротстављао. Основни закључак се састоји у томе да, за разлику од Илариона, Доментијан доста чврсто повезује јудејски Закон и хришћанску Благодет као две епохе у којим се Бог открива људима. С друге стране, реч „Закон” код њега може да има значење „хришћански Закон”, односно „црквена правила”, која су Срби добили благодарећи Светоме Сави. На крају чланка се говори о схватању појма „Закон” код руских старовераца.

Кључне речи: Закон (Стари, Нови, хришћански), Благодет, црквена правила, „законодавац”, „законоположение”.

Међу кључним теолошким концептима које словенски књижевници, говорећи о судбини свога народа, подвргавају свестраној компаративној интерпретацији, треба истаћи старозаветни Закон и хришћанску Благодет као симболично схватање два завета са Богом, две епохе у историји спасења. У овом ћемо чланку покушати да идентификујемо главне карактеристике уметничке визије ових концепата у хагиографским списима хиландарског јеромонаха из XIII века, Доментијана.¹ Речи „Благодет” и „Закон” веома често се употребљавају у делима овог писца у расуђивањима о стварању хришћанског царства у Србији.

* drevle@rambler.ru

** Рад је био изложен на 49. НССУВД (Београд, 2019) у виду усменог саопштења под насловом „Свети Сава као законоположник у списима српских хагиографа XIII века”.

¹ Издање Доментијанових хагиографских дела: Живот Светога Симеона и Светога Саве, написао Доментијан, на свијет издао Ђ. Даничић, у Биограду, у државној штампарији, 1865. У тексту су одломци из дела означени са ЖССим. (Житије Св. Симеона) и ЖСС (Житије Св. Саве) са обележеним бројем странице / бројевима страница из наведеног издања.

Међутим, прво ћемо се осврнути на њихову интерпретацију у једном од најстаријих текстова старе руске књижевности.

Један од најранијих примера како су стари словенски писци разумевали однос двају божанских откровења, то јест оног из Старог, а потом и из Новог завета, налазимо у „Слову о Закону и Благодети митрополита Илариона” (XI век) (Иларион 1997).² Ово је најстарије руско књижевно дело, које у највећој мери има верско-поучне задатке и слави Светог кнеза Владимира (Василија), који је покрстио Русију, и Русију као новопокрштену земљу. У XIII веку користио га је хиландарски јеромонах Доментијан приликом писања Житија Светог Симеона Српског.³

Митрополит Иларион, обраћајући се својим сународницима као „наслѣдникомъ небеснаго царства”, намерава да укаже на улогу јеврејског закона и Христове Благодети у историји и спасењу човечанства. Његово је „Слово” изграђено на супротстављању Закона – који се ту схвата искључиво као Мојсијев Закон – хришћанској Благодети.

Он говори „...о законѣ, Моисеѣмъ даннѣмъ и о благодати и истинѣ, Христосомъ бивши”, називајући свој текст причом о томе „что успѣ закон, что ли благодѣтъ” (Иларион 1997: 28). Најважнија уметничка потпора у стварању идеје о Закону и Благодети за њега су симболичне слике Аврамових синова – Исака као сина слободне Саре (слика Благодети) и Исмаила као сина робиње Агаре (слика Закона). Прогонство Агаре, које омогућава Исаку да постане наследник свог оца Аврама, према Илариону, представља прототип расејања јудаизма у различитим земљама: „Отжени иудѣйство и съ закономъ расточи по странамаъ, кое бо причастие стѣнно съ истиною, иудѣйству съ христианствомъ” (Иларион 1997: 30). Центар митрополитове проповеди је реторички изграђено тумачење догме о јединству двоструке природе Спаситеља као извора Благодети која је дарована људима (Иларион 1997: 34).

Лако је видети да је питање о Божијем одбацивању (и расејању) јудаизма, који је одступио са пута праведности због његове кривице пред Спаситељем, изузетно значајно за Илариона и он у томе углавном следи традицију богослужбене књижевности.⁴ Међутим, управо је на контрасту пагана који су обожавали Христа и Јевреја који су га одбацили, засновано величање хришћанске Русије: „Се бо уже мы со всѣми христиаными славимъ Святую

² В. текст Слово о законе и благодати (с преводом на савремени руски језик) у: Библиотека литературы Древней Руси, т. 1, XI–XII вв., СПб., Наука, 1997, стр. 26–60. У тексту: Слово са наведеним бројем странице овог издања. О Илариону в.: Иларион, святитель, митрополит Киевский. Православная энциклопедия, т. XXII, М., 2009, стр. 122–126.

³ Петровский М. П., Иларион, митрополит Киевский, и Доментиан, иером. Хиландарский // ИОРЯС 1908 г. т. 13. Д. Костић је претпостављао да је Похвалу Св. Симеону у саставу Житија Св. Симеона сачинио Св. Сава при преради Похвале св. Владимиру митрополита Илариона и да ју је касније унео Доментијан у своје Житије. В.: Д. Костић, Да ли се сачувало што од Савине Службе и Похвале Св. Симеону? Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белићу поводом 25-годишњице његова научна рада... Београд, 1921, стр. 158–164.

⁴ В. на пример, текст *Служба Великог Пятка*: За блага я, яже сотворил еси, Христе, роду еврейскому, распяти Тя осудиша, оца и желчи напоивше Тя... О предательстве недовольни быша, Христе, роди еврейстии, но покиваху главами своими, хулу и ругание приносяще... Ниже земля яко потрясая, ниже камене яко разседая, еврев увещаша, ниже церковная завеса, ниже мертвых воскресение... (*Служба Великог Пятка*, антифон 11).

Троицу, и Иудѣа молчит. Христос славим биваеѣ, а иудѣи кленоми, языцы приведени, а иудѣи отринувени” (Иларион 1997: 38). Као што писац напомиње, склоност Јевреја према идолопоклонству није им допуштала чак ни да остану у оквирима Закона, а још мање да спознају Благодет: „Не могъше бо закона стѣня удержати, но многажды идоломъ поклоняшеся, како истинныа благодѣти удержатъ учение. Нѣ ново учение – новы мѣхы, новы языкы! И обое соблюдется”. Њихов начин живота и вере осуђује се у светлу супротстављања побожности новопокрштене Русије: „И уже не идолслужители зовемся, нѣ християнии, не еше безнадѣжници, нѣ уповающее въ жизнь вѣчную” (Иларион 1997: 38).

Истраживачи су већ обраћали пажњу на антијудејску усмереност Иларионовог дела, при чему нема разлога да се говори о његовој непажњи према пророчанствима и личностима које се спомињу у Старом завету (Мюллер 2000). Нас у овом случају занимају раније изнесени погледи староруског аутора као један од најранијих примера тумачења и, истовремено, процене улоге и места људи у историји спасења, као и њихов однос са Богом, који укључују појмове Закона и Благодети у старој словенској књижевности.

Као што видимо, кијевски митрополит гради своју похвалу руској земљи и кнезу Владимиру, оштро се ограђујући од Јевреја, полазећи од идеје о њима као Христовим противницима и не задржавајући се детаљно на догађајима из Старог завета.

Српски хагиограф Доментијан, који је познавао његове списе, не само да има другачије мишљење него користи вишестрани приступ у осветљавању питања попут оних којима се бавио Иларион као проповедник. То је, наравно, последица идеолошких и жанровских карактеристика њихових дела. Релативно кратко „Слово” није могло у себи да садржи сву ону књижевну грађу којом Доментијан обогаћује своје приповедање о Св. Симеону и Св. Сави.

Кад говоримо о Доментијану, морамо истаћи да је он највећи богослов у старој српској и један од највећих у старој словенској књижевности. То се види пре свега преко великог лексичког богатства његових дела, која су препуна поетско-богословских слика и расуђивања. У центру његових монументалних, претежно симболичких слика, често је свест о континуитету догађаја и личности новозаветне епохе у односу на догађаје и личности из Старог завета. Сама слика јудејског Закона је за њега од великог значаја, јер претходи Закону хришћанском (о томе руски мирополит не говори ништа). Исто тако су значајни и ликови старозаветних пророка и праведника, јер су праузори идеалних ликова Св. Симеона и Св. Саве.

Пошто је у својим списима забележио прекретницу у историји српског народа, Доментијан, попут митрополита Илариона, више пута користи концепте Закона (Мојсијевог) и Благодети и расправља о њиховом значају у историји спасења.

Темељност теолошког приступа хагиографа овој теми, њено ураћање у слике Старог завета, веома су приметни, нарочито у уводу у Житије Светог Симеона, написано 1263–1264. Иако је ово дело аутор написао на основу свог Житија Светог Саве (1243. или 1254), погодније је започети с њим. Овде

је очигледна Доментијанова жеља да укаже на духовну паралелу и сличност догађаја из две епохе. Славећи Створитеља за бесчислноју днлост које је Бог показао човечанству од настанка света, писац разликује три етапе историје спасења. Прва од њих је прѣжде закона отъ прѣвааго Ядама и до Ноа же и Явраама, Исаака же и Иакова, друга етапа је съ закономъ. Последњу је обележило величање прѣвааго законоположьника Мојсија на планини Синај, који је положио законъ людесъ своимъ, прѣводоу Израилю. Следећа и последња етапа у Доментијановом опису доноси својеврсно теолошко-естетско ширење идеја о Закону и Благодети. Тако је Христос представљен као оличење Благодети (самосъвршеннаа благодѣтъ); и истовремено се наглашава да се кроз Њега она открива свету (прѣсъвршеноју благодѣтъ яви).

Спаситељ је, према Доментијану, испунио Први закон (Мојсијев закон), тачније, постао је Онај који је објавио Закон Божији у целости. Познате су Спаситељево речи у Матејевом Јеванђељу: „Не мислите да сам ја дошао да покварим закон или пророке: нијесам дошао да покварим, већ да испуним” (Матеј 5: 17). Реч испълнити на старословенском, односно црквенославенском језику није значила само „испунити”, већ и „довршити”, „допунити”.⁵ Тако је Христос, у складу са Доментијановим текстом, дошао да испуни Закон (прѣвыи законъ испълнитѣ) како би открио људима савршенство Божијег Закона. То подразумева идеју да је хришћанска епоха доба Другог закона, који се већ разуме као комбинација стварних хришћанских заповести и црквених кано-на. Доментијан користи фразу „Други закон”, и нема на уму „Поновљени закон”.

Примећена је и пишчева жеља да укаже на подударане нумеричких сим-бола који се односе на организацију верског живота у епохи закона, с једне стране, и у хришћанској ери коју је са друге стране посветила Благодет. Овде се говори о људима који *служе* Закону.

Доба закона обележено је чињеницом да је Мојсије поставио дванаест древних пророка, Осијеву децу, који су позвани да „служе светом закону”; Христос је поставио дванаест апостола. Мојсије је поставио четири велика пророка, Исајеву децу, а Христос – четири јеванђелиста. Мојсије – осталих 70 (пророци), Христ – осталих 70 (мисли се на „апостоли од седамдесет”). Постоје и други случајеви симболичке употребе броја 70. Занимљиво је и да хагиограф приближава две епохе, говорећи о „служењу” не само Закону, већ и Благодети. О Мојсију каже: ...яви ... протихъ .о. слоужити светодоу законоположенью. О Христу, такође: ...и яви ине .о. слоужити новон благодѣти квангельскон (ЖССим, 2).

Тако се у хагиографском тексту открива још једно значење ове речи: она се односи на укупност духовних закона којима је прикладно служити, односно испунити их. Доментијан може говорити о служењу „законоположенију” и „Закону”, и да има у виду исту ствар коју овде назива „Благодет”. Ове речи

⁵ В. на пример: Словарь Старославянского языка. Репринтное издание. Том 1. Издательство Санкт-Петербургского Университета. 2006 (4-томный Словарь старославянского языка, изданный Чешской Академией Наук в период с 1958 по 1997 г.). испълнити: 2. довершити 5. допунити, заплнити (стр. 800–801).

и синтагме понекад су скоро међусобно заменљиве. За поређење, подсетимо се овде речи митрополита Илариона о Закону само као кораку ка Благодети: „Закон бо прѣжде бѣ и възнесеса в малѣ и отиде. Вѣра же христьянская больше первая бысть и распадеса на множество язык...” (Иларион 1997: 32).

Дакле, Доментијан, према прологу Житија, придаје велики значај не само теолошкој супротности Старог и Новог завета, коју је нагласио митрополит Иларион, већ и њиховој блиској духовној вези – као два епохама Божије Промисли у свету и као два сликама Божанског Откровења.

Поред речи и појма „закон”, о чијој смо употреби у текстовима старог руског и старог српског књижевног језика већ говорили, потребно је детаљније се позабавити концептима законоположњикъ („законодавац”) и законоположенне („закон”), који су такође били присутни у великом броју раније наведених цитата. У средњовековној словенској традицији законоположњикъ је тај који поставља правила и даје упутства верске природе (Словарь 5: 220–221).⁶ У Доментијановим текстовима – неки примери су већ цитирани – употреба речи „закон” и „законодавац” прилично је честа у вези са догађајима из Старог завета и из српске историје. Један од примера је из живота Светог Симеона: ветѣхое законоположенне, ново же христово евангелие (ЖССим, 4). У животу Светог Саве, у опису преношења његових моштију из Трнова у Србију, каже се: яко подобно и чѣстно прѣосвештеннодоу и истодоу чѣстителю црковьнодоу, и прѣводоу законоположњикоу, и вѣтородоу пророкоу подобноу боговидѣцоу чѣстнодоу Моисею (ЖСС, 334). Тако је православни владика Свети Сава сличан Мојсију као „други пророк” и „законодавац”. У истој Доментијановој похвали свецу, Свети Сава назван је „новим законодавцем”. Спомињући Мојсија, који је служио одной скинии и держал Ветхий закон, одређујући судбину сонма Израилѣва, хагиограф пише о сличном Савином служењу своме народу, који је изградио бројне цркве у целој земљи и шире: ...и своѣдоу отѣчѣствоу вождѣ бысть на благовѣрне и на светынню, и новын законоположњикъ бысть, слоуже на истовѣдѣ основани апостольсѣ новоу благодѣтню (ЖСС, 320). Овде су, као што видимо, наведени нови детаљи о служењу Мојсија и Саве као духовних вођа из епоха Старог и Новог завета. Треба напоменути да је част главног „законодавца” у богослужбеним текстовима припала Христу, као што је, на пример, у тексту Чина венчања: Благословенъ еси гдѣ и бжѣ нашѣ, тиннаго и прѣчистаго брака свѣщеннодѣственичѣ, и тѣлеснаго законоположничѣ (Чин венчања, 1647). Сличне одреднице забележене су и у другим споменицима словенске књижевности. Дакле, у једном од пописа Измарагда из XVI века синоним уз реч законоположњикъ („законодавац”) наведена је за пророка Мојсија одредница законоуставникъ (Словарь 5: 221). У минеју за октобар говори се о (јеванђелисти) Луки као законодавцу бољем од Мојсија: языкъм законоположителѣ Лука аввса патѣ Моисеа. Мин. окт. 126, 1096 г. (Словарь 5: 220).

И Доментијан и Теодосије у својим списима полазе од концепта Божјег изабраника (у смислу примања од Бога благословљених дарова) српског на-

⁶ В.: Словарь русского языка XI–XVII вв., вып. 5. М., „Наука”, 1978, стр. 220–221. Дале у тексту: „Словарь” са бројем странице.

рода као Новог Израиља, односно наследника старозаветног Израиља. Један од примера који налазимо у похвали Светом Сави у Доментијановом житију, посебно јасно открива разлике у судбинама народа који су усвојили та имена. Из овога произлази да је за Први Израил најважније било ослобађање великог броја Јевреја из „египатског ропства”, а за Други – преобраћање великог броја људи у правоверне, људе ослобођене од „идола ласкања” (идола, поганства, јереси) кроз „побожну” доктрину (ЖСС, 316). Помињање последњег, односно Христовог учења, води нас ка разумевању општег значења и нијанси значења која се тичу „Благодети” и „Закона” у српским житијима.

Доментијан говори о „Новом закону” који је увео Свети Сава, као о новој апостолској благодати, свјетом Духом назначених скрижалах. При томе се Мојсијеви скрижали законске разликују само по начину преношења људима (на каменним плочама), а не духовним путем (милошћу). Благодет као Свети Дух преноси преко Саве скрижали ... оучени доуховних које садрже „Закон”, који се мора испунити: ... онъ великын боговидць законныи скрижали на каменныихъ дьскахъ богочрътана писмена прие, а сини прѣосвѣштеныи не на дьскахъ каменныихъ ни чръниломъ написано чьто прие, нь новою апостолскою благодѣтию свѣтыимъ доухомъ назначенаныи скрижали прие оучени доуховныхъ идиже законъ исплнни и своје отьство просвѣти (ЖСС, 316–317). У наведеном одломку (и још јасније у контексту целе похвале), у највећој могућој мери за такво поређење, садржајно и уметнички приближавају се представе о старозаветном и новозаветном „закону” као скупу божанских одредаба које се дају верујућем народу. Наглашен је и смисао „духовног вођства” који је у многим аспектима заједнички за древне Јевреје и покрштене Србе. Тако за Доментијана, барем један од аспеката нове доктрине, новог Закона, представља свеукупност Божјих заповести, црквених канона и обичаја. Међу бројним примерима је помињање на крају Житија Св. Саве о законахъ („законима”) и оуставахъ („повељама”) као украсу српске земље. Реч је, заправо, о напретку побожности у Србији, о њеним духовним плодовима као Новог Израиља, као народа посвећеног Богу: ...и всѣмъ благодѣи простославныхъ и христоменитиихъ людѣи законы же и оуставы срьбскою оукрашеноу и сѣяшотоу своего отьства землю видѣвъ... (ЖССТ, 179). Могу се навести примери из Теодосијевог Житија Светог Саве, на пример, речи самодршца Стефана упућене брату, у којима се понављањем истих коренских речи („закон”, „узаконити”) истиче значај „чина”, одредбе, исправне организације хришћанског живота: ...добрѣ богомъ посланъ и насъ оубо и все людѣи своего отьства наоучити пришель кси, закономъ же и обычаемъ христоменитиихъ людѣи оузаконити же и ѿ всемъ подобнѣ оукрасити (ЖССТ, 138)⁷. Овакво поимање „Божјег закона”, најважније за новообраћене хришћане, српски писци су усвојили из читавог контекста црквене и, посебно, богослужбене књижевности. У исто време, Доментијан, придајући посебну важност „Закону” као основи за богоугодни живот својих сународника, често користи ову реч у контексту везаном

⁷ *Живот Светога Саве*, написао Доментијан (погрешно уместо: Теодосије), на свијет издало Друштво србске словесности, трудом Ђ. Даничића, у Биограду, у државној штампарији, 1860. У тексту су одломци обележени са ЖССТ (Житије Св. Саве Феодосија – Теодосија). Следи број странице наведеног издања.

за његово старозаветно поимање: сѣны же сѣноуѣ юю наковлѣниѣ блгословѣниѣ блгословѣн бгъ и слѣжѣтелиѣ новоуѣ законѣу своѣуѣ вѣдѣвиѣ е и новѣ истрѣлѣти бгѣуѣ нарѣчени бѣше (ЖСС, 132).

Као што се може закључити из већ цитираних примера, у списима овог хагиографа постоји велика разноликост фраза, у којима се судбина српског народа и његових светих заштитника пореди са судбином јеврејског народа и старозаветних праведника: међу њима су и оне које су директно повезане са законом: вѣторын законѣ, новѣын законѣ, новѣын законѣположѣникѣ, вѣторын законѣположѣникѣ (ЖСС, 323).

Тако је православни владика Св. Сава уподобљен Мојсију као „други пророк” и као „законодавац”. У тој истој Доментијановој похвали свецу, говори се о Св. Сави као „новом законодавцу”.

Најпотпунију слику српског народа као народа који је хришћански Закон примио, Доментијан приказује кад говори о религиозној чистоти. Тродневно уздржавање, које је Мојсије захтевао од својих сународника као услов да би постали достојни истинног боговидѣния („истинског боговиђења”), упоређено је са испуњењем Божјих заповести и очувањем црквене традиције, која даје сталну чистоту – и духовну и телесну. Истовремено, чистота за хришћане постаје последица, а не услов познавања Бога, као што је то било у Старом завету (у ствари, оба су у оквиру концепата православне побожности): ...господѣне светѣе ѣвангѣлѣскоѣ сѣвѣдѣтельство и истинѣноѣ законѣположѣниѣ и апѣстѣлѣскоѣ прѣдѣнѣниѣ и прѣорѣчьскоѣ проповѣдѣнѣниѣ и светѣихѣ бгѣносоѣнѣнихѣ отѣчь испрѣвлѣнѣниѣ и мноу прѣдѣнѣна вѣдѣ бѣжѣствѣна оуѣчениѣ добрѣ сѣблюдѣше исплѣнѣте... (ЖСС, 321). Све што је набројано у проповеди Св. Саве, чији је одломак навео Доментијан у својој похвали, у својој целовитости и представља „Нови закон”, на чијем испуњењу (или, по речима хагиографа, на слѣжѣнѣни („служби”) би требало да се заснива духовни живот, и на који би требало да се ослони сръбскѣни родѣ уједиѣнен верѣм у Христа у свакодневном животу. Старозаветно прѣорѣчьскоѣ проповѣдѣнѣниѣ и истинѣноѣ законѣположѣниѣ („прѣорѣчько проповѣдаѣње” и „истинскѣни законѣ”) (Нови завет) обједиѣнѣни су у овој проповеди као блиско и континуитетом повезани, као две компоненте Божијег закона.

И реч „закон” и реч и појам „благодет” широко су коришћене у Старом завету (на пример: „Али Ноје нађе милѣст прѣд Госѣподѣм”, Пост. 6, 8). Доментијан га користи и у различитим контекстима и са различитим нијансама значења и паралелно са речју „Закон”. Тако, у епизоди ходочашћа Св. Саве наводи се Мојсијев дијалог с Богом, чији је семантички центар милѣст Божја као темелѣ бгѣоѣвиђења. Госѣпод законѣ даѣ вѣзлюблѣнѣноуѣ Израѣилѣу („даје Закон вољѣном Израѣилѣу”) (ЖСС, 313) и обавештава Мојсија о давању Благодети њѣму, а као одговор на ово Мојсије поставља питаѣе о могућности виђења дариваѣца: аште блгѣдѣтѣ обрѣлѣ ѣсѣлѣ прѣдѣ тоѣю, да ѣвѣн ѣн сѣ, да тѣ вѣждѣуѣ разоуѣдѣлно.

У следећем поређењу по супротности двојице боговидаца, видимо у којем су односу Мојсијева Божија визија (он види задѣнѣна бѣжѣна /„Божја леђа”/) и Савина (који Њѣму служи прѣподѣбѣнѣнѣм и правѣдоу /„преподѣбношћу и правѣдношћу”), као и Божија моћ (њѣн утиѣај на Мојсија) и моћ и Милѣст

који силазе на Светог Саву: овь великын боговндѣць силою божиннею толнка чоудеса сътвори, а син прѣосвѣштеныи того же силою и благодѣтнѣю дарованною емоу оть бога тажде чоудеса сътвори, син вѣторыи Исранль богомь въдвнженыи нобые люди господевн приведе (ЖСС, 314).

Садржај одломака из Живота Светог Симеона је приближно исти, јер је његова најважнија заслуга, као и заслуга његовог сина, окретање Богу својих сународника. Исход овога писаца је дефинисао као /„просветљење великом Милошћу“/: ... тако же и сего прѣподобнааго отьца нашего прозрѣ господь хотещтоуоу въ немь благодѣть свою и благочыстивы хотеше родити оть него, и тако новодоу Исранлю съдени его явити се оть него и прѣбольшею благодѣтнѣю на коньць просвѣтити се нмь (ЖССим, 3). Наведени примери доказ су разноликости значења речи „Благодет” код Доментијана.

Претходно смо говорили о зближавању појмова „Закон” („нови”, „други закон”) са појмом „Благодети”, који у низу случајева по свом значењу скоро у потпуности одговара концепту Божијег закона; последњи примери говоре о Благодети као о манифестацији Божије моћи и милосрђа према човеку.

На крају се опет враћамо делу митрополита Илариона.

Његови проповеднички задаци захтевали су, пре свега, величање хришћанства које је Русија прихватила као испољавање нове и више фазе Божијег Откровења, а он је изразитије и оштрије од Доментијана после њега, супротставио старозаветни Закон као сенку истине новозаветне Благодети: *Изнесе же и Моисѣи от Синнаискыа горы законъ, а не благодѣть, стѣнь, а не истинуоу* (Слово, 29).

Писац велича хришћанство (и Благодет која је с њим дошла) не само као боље учење од вере древних Јевреја, као Божији дар многим народима, већ га и оштро супротставља јудаизму и Закону, који је застарео и пропао, као добро и зло: „Якоже и бысть. Пришедъше бо римляне, плѣниша Иерусалим и разбиша и до основания его. Иудѣйство оттолѣ погибе, и закон по семъ, яко вечернѣи зарѣ, по часе, и расѣяни быша иудеи по странамъ, да не въкупѣ злое пребывает” (Слово, 38).

За разлику од Илариона, старозаветна епоха је веома значајна за Доментијана и Теодосија као доба духовних великана – „прворођених”/ пред Богом у вери и високе (по мерама „старог закона”) / побожности. Овде треба тражити основу сталног довођења у везу ликова Св. Саве и Св. Симеона са старозаветним праведницима. Доментијан повезује стари и Нови Израилъ величанственим сликама вере и побожности, као и Божијег закона као скупа Божијих одредаба. Не умањујући значај Старог Завета, кроз ове слике он у личности српских подвижника потврђује превасходство хришћанског учења и благодатних дарова Божијих, чије прихватање даје високо духовни смисао даљем постојању народа. У текстовима српских хагиографа из XIII века, посебно код Доментијана, присутне су бројне слике повезане са „законом” и „благодети”, с једне стране, као и са две епохе Свете историје, а са друге, са тим концептима који обухватају сва у цркви прихваћена канонска правила и богослужбене традиције. По мишљењу српских хагиографа, њихово учење, њихово усвајање и извршавање било је најважнија ствар за покрштени народ, на челу са његовим духовним учитељима.

Као закључак треба рећи укратко о једној старијој традицији у руској култури, која је везана за појам Закона као једног од темеља црквеног живота. Оно што пишу српски хагиографи о улози Закона односно хришћанског закона јесте пре свега израз средњовековног начина мишљења који као такав није прихватљив за савременог човека. Међутим, појам хришћанског односно црквеног Закона био је и остао од великог значаја за руске староверце, јер многобројне и разноврсне новине које је у XVII веку патријарх Никон увео у црквени живот у Русији водили су великим променама у погледу на свет и у схватању појма православне вере у целини.⁸ Староверци су то одмах осетили и пострадали су због тога што нису могли да то прихвате: они нису хтели да се наруши хришћански Закон, који укључује у себе црквени ред, обред и текстове црквених књига, јер су осетили мистичко значење ове повреде.

Као што смо видели, Свети Сава Српски се код Срба зове законоположник, и то умногоме баш због тога што је дао Номоканон своме народу. Ова књига садржи црквена правила која одређују границе Цркве; то значи да је оно што је писано видљиво везано за оно што није видљиво, за присуство Божије благодети у Цркви. Дакле, оно што се сада понекад сматра само за ред и „обред”, имало је симболичко и мистичко значење за вернике у средњем веку. Савремени истраживач богословских погледа старовераца М. О. Шахов тумачи њихово мишљење о чувању обреда: Где нет видных знамений, там нет и благодатной сущности (Шахов 2001: 110). Научник наводи цитат из Великог Катихизиса: „Идеже знамения, от Господа назнаменная и преданная ничто не суть, тамо ниже вещь и тайна от Бога данная есть”⁹.

Кад се вратимо на српску хагиографију, видимо да се ту ради баш о томе шта је Доментијан имао у виду, помињући богочаститана писмена, која, по мишљењу старовераца, не смеју да буду промењена, како се то десило за време црквене реформе патријарха Никона.

Оно што се тиче значења Закона – баш оно што је Доментијан као српски средњовековни хагиограф и богослов размотрио и поетски показао – било је јако значајно и за једну велику грану старе руске културе, која је наследила средњовековне православне традиције, везане за хришћански Закон.

ИЗВОРИ

Доментијан: *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, написао Доментијан, на свијет издао Ђ. Даничић, у Биограду, у државној штампарији, 1865.

Феодосиј: *Живот Светога Саве*, написао Доментијан (погрешно уместо: Теодосије), на свијет издао Друштво србске словесности, трудом Ђ. Даничића, у Биограду, у државној штампарији, 1860.

⁸ В. на пример: Зеньковский 1995.

⁹ Позивање М. О. Шахова на извор: Большой Катехизис, л.378 об.

Иларион: *Слово о законе и благодати* (с переводом на современный русский язык) в кн.: Библиотека литературы Древней Руси, т. 1, XI–XII вв., СПб, Наука.

Чин венчания, 1647: *Чин и устав обручению и венчанию*. Московская единоверческая типография, печать с оригинала 1647 г., 14.

ЛИТЕРАТУРА

Зеньковский С. А. *Русское старообрядчество*. М., 1995.

Иларион, святитель, митрополит Киевский. Православная энциклопедия, т. XXII, М., 2009, с.122–126.

Л. Мюллер. *Понять Россию. Историко-культурные исследования*. М., 2000.

Петровский М. П. *Иларион, митрополит Киевский, и Доментиан, иеромонах Хиландарский*//ИОРЯС 1908 г.т 13.

Словарь русского языка XI–XVII вв., вып. 5. М., „Наука”, 1978.

Словарь русского языка XI–XVII вв., вып. 11, М., „Наука”, 1986.

Лидия Константиновна Гаврюшина

О БОГОСЛОВСКО-ПОЭТИЧЕСКОМ ИСТОЛКОВАНИИ ПОНЯТИЙ „ЗАКОН” И „БЛАГОДАТЬ” В АГИОГРАФИЧЕСКИХ СОЧИНЕНИЯХ ДОМЕНТИАНА.

(Резюме)

В работе сделана попытка истолкования религиозно-поэтического смысла понятий „закон” и „благодать” в сочинениях сербского агиографа XIII в. Доментиана. Эти понятия играют важную роль в сочинениях славянских книжников средневековья в целом, прежде всего в русле осмысления опыта христианизации и становления национального самосознания в славянских странах. В связи с этим известное внимание в статье уделено сравнительному аспекту проблемы, в частности, сопоставлению богословских рассуждений и поэтических образов Доментиана, с одной стороны, и Илариона, русского митрополита XI в., автора „Слова о законе благодати”, с другой.